

RECENZE A ANOTACE

HOLZER, Jan; MOLEK, Pavel a kol.: *Demokratizace a lidská práva. Středoevropské pohledy*

Praha – Brno: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Masarykovou univerzitou, 2013, 266 s.

Michal Hájek*

Laický pohled nás zpravidla vede k přesvědčení, že demokratizační úsilí jde vždy a všude ruku v ruce s rostoucím prosazováním základních práv ve společnosti. Na první pohled pestrý autorský kolektiv stojící za recenzovanou publikací však hned v jejím úvodu vyjadřuje názor, že tato souvztažnost nejenže není samozřejmá, ale že demokratizace a lidská práva působí v některých případech dokonce antagonističticky. Přejít od nedemokratického k demokratickému režimu je sám mnohdy v různých podobách „tranziční spravedlnosti“ doprovázen porušováním či omezováním základních práv. Určitou tenzi však v této souvislosti nalezneme z druhé strany například i v činnosti rozmanitých hnutí prosazujících své menšinové (lidskoprávní) zájmy, jež leckdy nerespektují zájmy „zaostalé“ většiny.

Aby však k takovým závěrům vůbec bylo možné dospět, je nejprve nutné stanovit příslušné výzkumné metody. Za tímto účelem Michal Mochťák a Hubert Smekal v rámci druhé kapitoly (Výzkum demokratizace a lidských práv: metody a trendy) představují přehled takovýchto metod, přičemž upozorňují na sílící tendenci, kdy vedle určitých „filosofujících analýz“ do oblastí společenských věd – a to i právní vědy, byť spíše opatrně – pronikají nejen metody kvalitativní (pozitivistické), nýbrž i kvantitativní a hybridní (kombinované).

Na tuto metodologickou část navazuje Jan Holzer kapitolou s názvem *Nedemokratické režimy a demokracie*, v níž přibližuje problematiku demokratizačních studií a její vývoj. Holzer poukazuje především na tzv. tranzitologický přístup, jenž nedemokracie popisuje skrze analýzu legitimizačních strategií používaných nositeli nedemokratických režimů k jejich

nastolení a obraně. Významnou definiční roli však (zejména v komunistických zemích) sehrávají i lidská práva. Holzer následně vyjadřuje přesvědčení, že nedemocracemi jsou všechny režimy, které lidská práva nerespektují. Při nutném opuštění striktně vymezených hranic (demokracie – nedemokracie) přitom k určité systematizaci režimů dospíváme nadále metodou „škálování“ dle míry, v jaké ten či onen režim lidská práva chrání či nikoli. Holzer v této souvislosti poukazuje na fenomén tzv. hybridních režimů, což dále dokumentuje na příkladu tzv. barevných revolucí v Gruzii, Kyrgyzstánu a na Ukrajině.

V následující kapitole *Teorie demokracie a politická filosofie: úskalí demokratizace demokracií* se Pavel Dufek zabývá samotným pojmem demokracie, přičemž zdůrazňuje, že není možné hovořit o jakémsi samozřejmém a pojmově daném demokratickém modelu. Dufek proto alespoň nastiňuje základní přístupy, jež se obsah uvedeného pojmu pokoušejí odhalit. Jde především o přístup (hledisko) ústavní, substantivní (hodnotové), procedurální (zaměřené na technické aspekty demokracie), a procesuálně orientovaný, jehož podstatou je vymezení určitého minimálního souboru procesů, jež demokracii vymezují. Dufek se dále věnuje základním otázkám demokracie jako lid či vláda většiny, přičemž jejich problematické aspekty demonstruje mimo jiné na příkladu Evropské unie.

V kapitole nazvané *Teorie lidských práv* Jiří Baroš a Pavel Dufek nastiňují vývoj konceptu lidských práv od antiky po současnost, přičemž zdůrazňují především na posun od důrazu na ctnost a povinnosti vůči společnosti k vymahatelným právům jednotlivce, jakož i úpadek lidských práv v průběhu 19. století a jejich „znovuprobuzení“ po druhé světové válce. Autoři se dále zabývají vnitřní strukturou lidských práv (upozorňují zejména na koncept Hohfeldových

* Mgr. Michal Hájek, doktorand na Katedře ústavního práva a politologie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, asistent soudce Nejvyššího správního soudu.

incidentů - komponentů práv) jejich dogmatikou, jakož i zdůvodněním jejich existence skrze filosofické (fundamentalistické), politické (pragmatické) či konstruktivistické přístupy.

Jiří Baroš následně v kapitole Demokracie, konstitucionalismus a lidská práva popisuje vztahy mezi těmito fenomény. Upozorňuje, že konstitucionalismus nemá pouze negativní aspekt (tj. omezení vlády ve prospěch svobody jednotlivce), ale složku pozitivní umožňující ustanovení životaschopné vlády, přičemž je již takřka přirozené spojovat jej s ochranou lidských práv; k té dochází mimo jiné skrze samotnou dělbu moci či zajištění rigidity ústavy a její nadřazenost normám podústavním. Díky „judicializaci“ ústavních soudů se následně lidská práva z původně politického ideálu stala ideálem právním.

Michal Mochťák a Petr Preclík v kapitole Vztah voleb a demokratizace: dvě strany jedné mince? předně konstatují, že žádná moderní definice demokracie se bez odkazu na volby neobejde. V následujícím textu ovšem autoři význam voleb pro demokratizaci částečně zpochybňují, neboť skrze volby mohou být ustanovovány vlády i v zemích, které s demokracií nemají nic společného. Zabývají se i vztahem demokratických voleb a lidských práv, přičemž kladou mimo jiné otázku, zda přehnaná ochrana lidských práv nevede ke zpomalení demokratického procesu.

V kapitole Demokratizace a lidská práva z pohledu výzkumu mezinárodních vztahů se Ivo Pospíšil, Petr Preclík a Hubert Smekal zabývají současnými teoretickými přístupy na tomto poli. Upozorňují předně na moderní koncept global governance zohledňující rostoucí význam nestátních subjektů na úkor států samotných či kosmopolitní teorii, dle níž společenské uspořádání je věcí globální a univerzální. Oproti tomu teorie demokratického míru vyjadřuje přesvědčení, že lidská práva a demokracie přirozeně imanentní globálnímu prostředí nejsou. Konečně teorie zavazování se věnuje fenoménu přijímání mezinárodních lidskoprávních instrumentů. Autoři dále věnují významnou část textu podrobné analýze reflexe uvedených přístupů v zemích sdružených v rámci V4 (tj. Česká republika, Slovensko, Polsko a Maďarsko).

Michal Mochťák na uvedené navazuje kapitolou Demokratizace, lidská práva a bezpečnost, v níž vychází z předpokladu, že bezpečnost je nezbytným

prvkem, který demokracii samu v mnoha ohledech předchází, přičemž v kontextu post-konfliktních a rozdělených společností je demokratizace mimořádně obtížná. Vztah k lidským právům je však ještě o něco komplikovanější, neboť tyto koncepty působí leckdy poněkud protichůdně.

Celý text završuje kapitola Demokratizace a omezování lidských práv v autorství Pavla Molka, který se zaměřuje na jedny z nejobtavnějších aspektů přechodu k demokracii. V prvé řadě se zabývá otázkou trestání zločinů minulosti, jež na jedné straně mnohdy naráží na překážku v podobě retroaktivního působení trestního práva, na straně druhé je však důležitým prvkem budování nové demokracie. Molek v této souvislosti podrobněji rozebírá řešení zvolená vybranými postkomunistickými zeměmi. Mezi významné problémy dále řadí i fenomén lustrací, tedy jakési snahy o diskvalifikaci minulých elit, vytvářející napětí ve vztahu k zásadě presumpce nevinny, ochraně soukromí a právu volit a být volen; uvedené demonstruje na příslušné judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Autor se dále stručně věnuje konceptu bránící se demokracie zasahujícího do svobody projevu, shromažďování a sdružování, coby určité snaze o sebeomezení demokracie v zájmu její ochrany. Závěrem této kapitoly popisuje roli Evropského soudu pro lidská práva, jakož i soudů ústavních, které některé nástroje vyrovnání se s minulostí zvolené jednotlivými zeměmi v tranzici v řadě případů podrobily kritice.

Lze shrnout, že recenzovaná publikace je přes svůj nevelký rozsah informačně velmi bohatá a v rámci možnosti odborného textu i čtivá. Nesmírná šíře pojednávané problematiky ovšem nezbytně vede k tomu, že ne všechny případné čtenářovy otázky budou v průběhu četby zodpovězeny. Precizní citace a bohatá bibliografie však zvědavci bezpochyby ukáží směr k hlubšímu bádání. Přes poměrně početný autorský kolektiv (tvořený zástupci politologů, právníků a politických filosofů) působí recenzovaný text kompaktním dojmem, dílčí kapitoly na sebe plynule navazují a jednotliví autoři na sebe vzájemně reagují. Jakkoli jde přitom o text primárně politologického ražení, jeho významné právní přesahy z něj činí vhodnou literaturu i pro zájemce z řad (ústavních) právníků.